

*Новікова Т. В.,**кандидат філологічних наук,**асистент кафедри слов'янської філології та порівняльного літературознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ОФОРМЛЕННЯ ПЕРЕКЛАДНОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті проаналізовано основні засоби оформлення художнього тексту мови перекладу в теоретичних доробках українських і зарубіжних учених. Ретельний аналіз та систематизація поглядів учених на виокремлення засобів оформлення художнього тексту мови перекладу дали підстави подати власну класифікацію художніх засобів оформлення перекладного тексту. На сьогодні поза увагою залишається проблема перекладу церковнослов'янizmів, які входять до груп і застарілої, і релігійної лексики.

Ключові слова: художній переклад, письмовий переклад, художній текст, художні засоби оформлення тексту, форма і зміст тексту.

Постановка проблеми. Художній переклад давно став важливим чинником розвитку суспільно-естетичної свідомості, потужним чинником взаємодії літератур і культур, що здійснюється не тільки на рівні пізнання особливостей культури іншого народу, а й на рівні взаємовпливу та взаємопроникнення проблематики, стилів, жанрів. М. Рильський писав, що «переклади художньої літератури – це знаряддя спілкування між народами, знаряддя поширення передових ідей і обміну культурними цінностями, знаряддя зміцнення і зросту інтернаціональної свідомості» [14, с. 25]. «Перекладацьке мистецтво, – справедливо вказував відомий український перекладач С. Ковганюк, – будучи одним із суттєвих видів спілкування народів, робить можливим таке спілкування при відмінності мов...» [7, с. 8]. Ці міркування провідних перекладознавців засвідчують, що художній переклад активно впливає на духовне життя суспільства як одна з найважливіших форм літературних і культурних зв'язків у сучасному світі, як провідний чинник літературного взаємопізнання.

Специфіці художнього перекладу присвячено велику кількість праць, у тому числі монографії, посібники, наукові збірники, статті, дисертації з проблем перекладу. Серед них чільне місце посідають праці українських учених: М. Ажнюк, Р. Зорівчак, С. Ковганюка, В. Коптілова, Б. Криси, М. Новикової, В. Радчука, О. Чередниченка, Г. Шумейка та ін.

Проте, на жаль, в українському перекладознавстві на сьогодні ще не розв'язано багато проблем теорії художнього перекладу, далеко не всі українські переклади зарубіжної літератури критично осмислені. Перед українським перекладознавством поставлено завдання створити загальну історію українського художнього перекладу. Як зазначає Р. Зорівчак, «праця перекладачів усіх країн та народів давно заслуговує на узагальнення і теоретичне осмислення, щоб показати їхній величезний внесок у загальний розвиток літератури, мови, культури» [6, с. 8].

Мета статті – проаналізувати науковий перекладознавчий доробок засобів оформлення художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художнім перекладом називають переклад творів художньої літератури. Твори художньої літератури можна протиставити всім іншим мовним творам завдяки тому, що для всіх них домінують одна з комунікативних функцій, зокрема художньо-естетична або поетична. Основна мета будь-якого такого твору полягає в досягненні певної естетичної дії, створенні художнього образу. Така естетична спрямованість відрізняє художнє мовлення від інших актів мовної комунікації, інформативний зміст яких є первинним, самостійним [8, с. 95; 12, с. 148]. Однак, за словами В. Комісарова, аналіз перекладів літературних творів виявляє, що, у зв'язку з указаною вище метою, для таких творів типовими є відхилення від максимальної можливої смислової точності, щоб забезпечити ти художність перекладу [8, с. 95].

У художньому перекладі розрізняють певні підвиди перекладу, залежно від жанру оригіналу, зокрема виокремлюють переклади поезії, п'єс, сатиричних творів, художньої прози, текстів пісень тощо. Виокремлення перекладу творів того чи того жанру в особливий підвид має умовний характер і залежить від специфіки цього жанру та його впливу на процес перекладу і його результат [8, с. 96].

Художній переклад можна розглядати лише як письмовий вид перекладу. Письмовий переклад – це вид перекладу, у якому першотвір і друготвір виступають у вигляді письмово зафіксованих текстів, тобто це перевираження письмового тексту, створеного однією мовою, у письмовий текст іншою мовою. За необхідності перекладач залучає різні допоміжні джерела інформації, які забезпечують йому фонові знання про текст: словники, довідники, консультації з фахівцями. Класичним прикладом письмового перекладу можна вважати такий, коли перекладач здійснює переклад з письмового тексту-оригіналу, а не з усного [8, с. 97].

Як відомо, може існувати чимало перекладів одного оригіналу. Так, Р. Зорівчак зазначає: «Чимало творів мають кілька російськомовних та англomовних інтерпретацій. Новела «Сміх» М. Коцюбинського, приміром, перекладена чотири рази, «Що записано в Книгу життя» – тричі, „Intermezzo” цього самого автора – двічі; повісті «Інститутка» Марка Вовчка, «Захар Беркут» І. Франка, чимало новел В. Стефаника мають по два російськомовних і англomовних переклади» [6, с. 12]. Це можна пояснити тим, що будь-який переклад, на відміну від оригіналу, відносно постійний, тобто термін їх існування обмежений, оскільки здійснюється в певний час, для певної епохи й розрахований на конкретного реципієнта.

Однак наявність кількох іншомовних перекладів одного оригіналу, за словами А. Федорова, дуже корисна для перекладознавчого аналізу: «Це завжди сприятлива умова для характеристики перекладу нового: є з чим порівняти, і тоді,

коли новий переклад ліпший, і тоді, коли він гірший від старого, і, насамкінець, тоді, коли він старому не поступається загалом, але розкриває деякі нові, раніше не виявлені риси оригіналу. Але при цьому важливо, щоб зіставлення нового та старого було проведено сумлінно й об'єктивно, щоб порівняльна оцінка не була голослівною» [16, с. 57]. Отже, порівняльне вивчення перекладів актуальне для сучасного українського перекладознавства, тому що надає об'ємності кожному перекладному варіантові, висвітлює і позитивні аспекти, і недоліки (що інакше могли б залишитися поза увагою дослідника, якби з оригіналом порівнювали тільки один переклад), а також чіткіше окреслює принципи роботи перекладача над оригіналом.

Деякі переклади з часом втрачають художньо-естетичне значення, зберігаючи переважно пізнавально-аккумулятивне й літературно-історичне. Проте є чимало давніх перекладів, що залишаються цікавими та вартісними й для сучасного читача.

Однією з найважливіших рис художнього перекладу є постійне використання різних стилістичних фігур – засобів, що застосовують для максимального розкриття змісту тексту. Ця особливість прийшла до нас ще з античних часів, де також широко застосовували тропи й інші прийоми. Гра слів властива кожній мові, однак все одно буває досить складно зберегти всі фігури мовлення в мові перекладу. Тут перекладачеві знадобляться не лише професіональне знання мови, а й кмітливості [9, с. 115].

Досить часто в тексті перекладу можуть втрачатися емоційна та експресивна функції в описі персонажів, зникають їхні особливості, виразність мовлення й поведінки. Так, наприклад, дуже складно передати мовленнєву специфіку італійця-робітника українською чи російською мовами. Більшість перекладачів вважають, що чимало фольклорних, жаргонних чи діалектних фігур мовлення є неперекадними, оскільки досить складно передати їх емоційний тон, яскраве, строкате й живе мовлення.

Отже, переклад художніх текстів, поза сумнівом, є найскладнішим видом перекладу. Завдання перекладача – зберегти нерозривну єдність форми і змісту художнього тексту, а також відтворення ідеї автора й, що не менш важливо, відображення способу художнього втілення цієї ідеї, зокрема образності оригіналу, оскільки для перекладача однаково важливі й семантика, і стилістика твору. На думку В. Коптілова, передати образно-ідейну суть першотвору та водночас зберегти його семантико-стилістичну структуру – це основні засади, які забезпечують достовірність перекладу. Художня цілісність твору вимагає, щоб усі важливі компоненти оригіналу були відтворені в перекладі зі збереженням їхніх взаємозв'язків [10, с. 5].

Під час художнього перекладу перекладач не може обійтися без певних засобів оформлення художньої інформації в тексті. Однак на сьогодні в перекладознавстві немає єдиної думки стосовно класифікації засобів оформлення художньої інформації. Дослідники пропонують різні класифікації засобів оформлення художніх текстів.

Так, В. Виноградова виокремлює такі засоби оформлення художнього тексту: переклад алюзій; переклад порівнянь; переклад фонові інформації (реалій); переклад екзотизмів та okazіональних запозичень; переклад неологізмів і okazіональних слів; переклад архаїзмів; переклад власних назв; переклад фразеологічних одиниць; переклад гри слів [2, с. 62–221].

Найповнішою, на нашу думку, є класифікація В. Гака, який уважає, що неможливо перерахувати й прокоментувати всі засоби оформлення художньої інформації в тексті, та зазначає деякі з них: 1) епітети (їхні структурні та семантичні особливості (прості і складні прикметники; ступінь дотримання нормативного семантичного узгодження з визначеним словом; наявність метафори, метонімії, синестезії), індивідуальності й позиції до визначеного слова та його функції); 2) порівняння (структурні особливості, стилістичне забарвлення лексики, що входить до нього); 3) метафори (структурні характеристики, семантичні відносини між образним і предметним чинником); 4) повтори фонетичні, морфемні, лексичні, синтаксичні, лейтмотивні (їх передають зі збереженням кількості компонентів повтору й самого принципу повтору на певному мовному рівні); 5) гра слів (основана на багатозначності слова з урахуванням його внутрішньої форми, обігрування форми та змісту, але збіг обсягу багатозначності в оригіналі й перекладі зберігається вкрай рідко; в інших випадках гра не передається, але може бути компенсована обігруванням іншого за значенням слова); 6) іронія (у перекладі відтворюється, насамперед, сам принцип контрастного зіткнення, зіставлення незіставлюваного); 7) імена й топоніми (збереження семантики імені й, згідно з типовою для мови оригіналу, словотворчої моделі, екзотичної для мови перекладу); 8) синтаксична специфіка тексту оригіналу (наявність контрасту коротких і довгих речень, ритм прози, переважання сурядного зв'язку тощо передають за допомогою граматичних відповідностей); 9) діалектизми (зазвичай компенсуються просторічною лексикою; жаргонізми, лайки передають за допомогою лексики мови перекладу з тим самим стилістичним забарвленням); 10) алюзія (наявність у тексті елементів, функція яких полягає в тому, що вони вказують на зв'язок певного тексту з іншими текстами або ж на належність до певних історичних, культурних і біографічних фактів; алюзію, денотатом якої є елементи, тобто події та факти дійсності, іноді називають ремінісценцією) [3, с. 78–95].

Серед сучасних дослідників – О. Линтавр – пропонує схожу класифікацію художніх засобів оформлення інформації в перекладі: 1) епітети; 2) порівняння; 3) метафори; 4) авторські неологізми; 5) повтори фонетичні, морфемні, лексичні, синтаксичні, лейтмотивні; 6) гра слів; іронія; 7) імена й топоніми; 8) синтаксична специфіка тексту оригіналу; 9) діалектизми [11]. Як бачимо, дослідниця взяла за основу класифікацію В. Гака, але не врахувала перекладу алюзій, однак додала переклад авторських неологізмів.

І. Дейнеко, аналізуючи творчий доробок класика англійської літератури Ч. Дікенза, застосувала класифікацію В. Гака без будь-яких змін [5, с. 241]. І. Алексеева називає такі засоби оформлення художнього тексту: 1) діалектизми, 2) порівняння, 3) іронія, 4) метафори, 5) гра слів, 6) синтаксична специфіка тексту оригіналу [1, с. 115]. Із переліку бачимо, що дослідниця теж використала класифікацію В. Гака, проте не зауважила решти засобів оформлення – епітети, повтори, імена й топоніми та алюзію.

К. Бурдова у своїй роботі застосовує таку класифікацію засобів оформлення художнього тексту: 1) діалектизми, жаргонізми, неологізми, архаїзми; 2) абрєвіатури, акроніми, авторські скорочення; 3) «неперекадні» слова (слова, до яких важко підібрати еквівалент; часто такі слова транскрибують

з мови оригіналу); 4) локальні слова, власні назви (питання еквівалентної заміни, транскрибування) [17, с. 24].

Ретельний аналіз і систематизація поглядів учених на виокремлення засобів оформлення художнього тексту мови перекладу дають підстави подати таку класифікацію художніх засобів оформлення перекладного тексту: 1) повтори; 2) аббревіатури й інші скорочення; 3) терміни; 4) власні назви; 5) діалектизми та жаргонізми; 6) екзотизми; 7) неологізми й okazionalizmi; 8) застаріла лексика; 9) релігійна лексика; 10) синонімія та варіативність; 11) синтаксична специфіка тексту оригіналу; 12) епітети; 13) метафора й метонімія; 14) фразеологізми; 15) іронія та сарказм; 16) багатозначність і омонімія; 17) пряме й переносне значення; 18) гра слів; 19) реалії; 20) алюзія; 21) інверсія; 22) алітерація та асонанс; 23) збереження стилю й культурних особливостей під час перекладу (стилістична характеристика слова).

Відомо, що художньому тексту властиві зв'язність і цілісність, а сам текст, зазвичай, розглядають як феномен, у якому об'єднуються зовнішні (формальні) та внутрішні (зміст, смисл) ознаки. При цьому зв'язність розуміють як «розміщення стройових і нестройових елементів мовлення – дистрибуція, закони якої визначаються «технологією» певної мови», а цілісність – «як потенційно проєкційний (концептуальний) стан цих самих одиниць» [15, с. 8], експліцитно-формальний феномен синтаксичної організації тексту [4, с. 58].

Використовувані в тексті засоби зв'язку, як зауважує Є. Прохорець, поділяють на зовнішні та внутрішні, причому обидва функціонують на всіх рівнях тексту зазвичай паралельно. Зовнішній вид має формальні показники, виражені грамагичними й лексичними засобами. Внутрішній зв'язок оснований на обов'язковому описанні предмета, який є тим «стрижнем», що проходить через увесь текст і немов «стягує» всі його частини в єдине ціле [13, с. 47]. Внутрішній зв'язок тексту є панівним, оскільки є тим засобом, що дає змогу сприймати текст як цілісне утворення.

Висновки. Отже, аналіз основних засобів оформлення художнього тексту мови перекладу в теоретичних доробках українських і зарубіжних учених дав змогу виокремити 23 художні засоби оформлення перекладного тексту. Вважаємо, що на сьогодні поза увагою залишається проблема перекладу церковнослов'янських, які частково входять до груп застарілої та релігійної лексики. Перспектива майбутнього дослідження полягає в детальному вивченні цього пласту лексики на основі перекладів художніх текстів.

Література:

1. Алексеева И. Профессиональный тренинг переводчика : [учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей] / И. Алексеева. – СПб. : СОЮЗ, 2001. – 288 с.
2. Виноградов В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. Виноградов. – М. : Изд-во Ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Гак В. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В. Гак // Семантическая структура слова. – М. : Наука, 1971. – С. 78–96.
4. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования / И. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
5. Дейнеко І. До проблеми відтворення образно-стилістичної системи автора в перекладі / І. Дейнеко // Вісник Житомирського державного університету. – 2013. – Вип. 4(70) : Філологічні науки. – С. 239–242.

6. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
7. Ковганюк С. Практика перекладу / С. Ковганюк. – К. : Дніпро, 1968. – 276 с.
8. Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
9. Копанев П. Вопросы истории и теории художественного перевода / П. Копанев. – Минск : Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1972. – 296 с.
10. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
11. Линтавр О. До проблеми художнього перекладу / О. Линтавр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2012/do-problemy-hudozhnoho-perekladu/>.
12. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – СПб. : СГУ, 1999. – 202 с.
13. Прохорець Е. Обучение чтению современной немецкой художественной литературы для юношества (старшие классы с углубленным изучением иностранного языка) : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)» / Е. Прохорець. – Томск, 2001. – 273 с.
14. Рильський М. Мистецтво перекладу : статті, виступи, нотатки / М. Рильський. – К. : Рад. письменник, 1975. – 343 с.
15. Сорокин Ю. Психолінгвістическі аспекти изучения текста / Ю. Сорокин. – М. : Наука, 1985. – 167 с.
16. Федоров А. Окно в другой мир. Искусство перевода и жизнь литературы / А. Федоров. – Л. : Сов. писатель, 1983. – С. 8–63.
17. Burdova K. Проблемы художественного перевода / K. Burdova : magisterská diplomová práce. – Vedoucí práce : prof. PhDr. Danuše Kšicová, DrSc., 2008. – 97 с.

Новикова Т. В. Художественные средства оформления переводного текста

Аннотация. В статье проанализированы основные средства оформления художественного переводного текста в теоретических работах украинских и зарубежных ученых. Тщательный анализ и систематизация взглядов ученых на выделение средств оформления художественного текста языка перевода позволили представить собственную классификацию художественных средств оформления переводного текста. На сегодняшний день вне поля зрения остается проблема перевода церковнославянских, относящихся к группам и устаревшей, и религиозной лексики.

Ключевые слова: художественный перевод, письменный перевод, художественный текст, художественные средства оформления текста, форма и содержание текста.

Novikova T. Artistic facilities of registration of the translated text

Summary. In the article the fixed assets of registration of artistic text of language of translation are analyzed in the theoretical revisions of the Ukrainian and foreign scientists. A careful analysis and systematization of looks of scientists on the selection of facilities of registration artistic text of language of translation grounded to give own classification of artistic facilities of registration of the translated text. Today out of eyeshot there is a problem of translation of Church Slavonic words, that is included in the groups of and out-of-date, and religious vocabulary

Key words: artistic translation, writing translation, artistic text, artistic facilities of registration of text, manner and matter of text.